

ESNEKLİK YAKLAŞIMININ İSTİHDAM HACMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nilgün TUNÇCAN ONGAN

GİRİŞ

Esneklik yaklaşımı; “fordizmin krizi” olarak adlandırılan süreçte biçimlenen paradigma dönüşümünü ifade etmekte ve bir çeşit uyarlanma mekanizması olma niteliği taşımaktadır. Nitekim, Lipietz, dışsal ve içsel esneklik olarak ifade edilen mekanizmaları ekonomik krize karşı benimsenen “savunma” ve “hücum” stratejileri olarak tanımlamakta¹ ve bu yaklaşım esneklik olgusunun uyarlanma doğrultusunda taşıdığı önemi ön planda tutmaktadır. Bununla beraber, uyarlanmanın hangi süreçler üzerinden gerçekleşeceğinde ise; yapılan kriz analizleri etkili olmakta ve benimsenen teorik yaklaşımın biçimlendirdiği politikalar doğrultusunda farklı uyum arayışları gündeme gelmektedir.

Günümüzde, esneklik tartışmaları ekonomilerin istihdam kapasitesi ekseninde yoğunlaşmakta ve özellikle karşılaştırmalı analizlerde; emek piyasalarını düzenleyen kurumsal yapının istihdam hacmindeki başarıyı belirleyen en önemli değişkenlerden biri olduğu yaklaşımı giderek ağırlık kazanmaktadır. Liberal anlayış da, bu çerçevede, sosyal refah devleti modellerindeki koruyucu kurumsal önlemleri serbest piyasadan sapma olarak nitelendirmekte ve serbest piyasaı tahrip eden hiçbir yaklaşımın başarılı olamayacağı savını ileri sürmektedir. Bu yaklaşım ışığında, Avrupa ülkelerinde gündemde olan yoğun işsizlik sorunu doğrudan emek piyasalarındaki katı yapı ile ilişkilendirilmekte ve işverenin katlanmakla yükümlü olduğu fesih maliyetleri başta olmak üzere istihdam güvencesine ilişkin diğer koruyucu hükümler, asgari ücret uygulamaları ve işsizlik sigortası kapsamında yer alan ödenekler piyasadaki katı kurumsal yapının temel unsurları olarak ifade edilmektedir.

Buna karşılık, liberal anlayışın ortaya koyduğu etkinlik savına karşı eşitlik prensibini benimseyen yaklaşımlar ise; esneklik olgusuna daha eleştirel bakmakta ve koruyucu düzenlemelerin ortadan kalkmasıyla birlikte derinleşen sosyal adaletsizliğe

Dr. İ.Ü. İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

¹ Alain Lipietz; “The post- Fordist World: Labor Relations, International Hierarchy and Global Ecology”; *Review of International Political Economy*; 4(1); Spring 1997; p. ; 19.

vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte, eleştirel yaklaşımın ortaya koyduğu argümanlar iş hukukunun gelişimine yön veren temel unsurların günümüzde geçerliliğini koruduğu noktasında yoğunlaşmaktadır. Emek; sermaye karşısındaki güçsüz ve eşitsiz konumunu muhafaza ettiği sürece koruyucu düzenleme ve hükümlere duyulan ihtiyacın geçerliliğini korumakta olduğuna dikkat çekilmekte ve eleştirel yaklaşımın esneklik olgusuna ilişkin kaygıları az gelişmiş ülkeler konusunda yoğunlaşmaktadır.

Avrupa sosyal modeli kapsamında gündeme gelen kimi uygulamalarda ise; esnekliğin istihdam hacmini geliştirmek yolunda etkin bir politika aracı olarak kullanıldığı gözlenmekte ancak, bu politikalar sosyal refah devleti anlayışının koruyucu ilkeleri kapsamında gündeme gelmektedir. Bu deneyimler, emek piyasalarındaki esneklik arayışlarının kurumsal düzenlemelerin tümüyle lağvedilmesi ihtiyacını doğurmadığına işaret etmekte ve bu konuda başarılı sonuçlara ulaşan kimi Avrupa ülkesi de; işsizlik sorununu bütünüyle piyasacı bir perspektiften analiz eden yaklaşımların zaaflarını belirginleştirmektedir.

Nitekim, bu çalışmayla amaçlanan da; neo-liberal politikaların standart bir biçimde ortaya koyduğu esnekleşme yaklaşımını bir istihdam politikası olarak tartışmak ve bunun özellikle az gelişmiş ülkelerin yapısal koşulları göz önünde tutulduğunda yol açabileceği muhtemel etkileri ortaya koymaktır. Bununla birlikte, bir uyarlanma mekanizması olan esneklik olgusu bölüşüm ilişkileri açısından irdelenmekte ve konuya ilişkin kimi ampirik bulgulara çalışma kapsamında yer verilmektedir.

I. İSTİHDAM ESNEKLİĞİ

İşgücünün esnek kullanımı, esas itibarıyla, iki mekanizma doğrultusunda gerçekleşmekte ve dışsal esneklik; sayısal esneklik uygulamaları ile ilişkilendirilirken içsel esneklikte işgücünün daha fonksiyonel kullanımı sözkonusu olmaktadır. “İşin esnekliği” ya da “katılım süreçlerinin genişletilmesi” olarak da ifade edilen içsel esneklik uygulamalarında, işgücünün daha işlevsel kullanımı hedeflenmekte ve böylece emeğin üretim sürecine yabancılaşması sorununun da ortadan kalkacağına dikkat çekilmektedir.

Bu çerçevede, esnekleşme politikalarına yönelik tepkiler ise; esnekliğin dışsal boyutu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Eleştirel yaklaşım, konjonktürel dalgalanmalar karşısında işverenlerin toplam işgücü miktarını denetim altında tutmasını mümkün kılan sayısal uygulamalara bölüşüm çelişkilerini derinleştirilmesi dolayısıyla karşı çıkmakta ve sözkonusu politikaların sınıfsal bir eksende biçimlendiği yolundaki düşünceler ağırlık taşımaktadır.

Nitekim, Curry de 1993 yılında yayımlanan bir çalışmasında “istihdam esnekliği” olarak tarif ettiği dışsal esneklik mekanizmasını esas itibarıyla bir emek

piyasası kavramı olarak tanımlamakta ve bu esneklik türünün tüm kapitalizm tarihini karakterize etmekte olduğu yaklaşımını ortaya koymaktadır²

Öte yandan, uygulamada istihdam esnekliğini gerçekleştirmeye yönelik bir dizi yöntem bulunmakta ve bunlar içinde en yaygın kullanılanı ise; iş sözleşmelerinin belirli sürelerle sınırlandırılması yoluyla oluşturulan geçici nitelikteki iş ilişkileri olmaktadır.

a. Belirli Süreli Akit Sisteminin Yaygınlaşması Eğilimi

Esnek istihdama ilişkin politikalar çoğunlukla iş sözleşmelerinin süresi belirli hale dönüştürülmesi biçiminde somutlaşmakta ve yapılan birçok çalışma bu sözleşmeler için belirlenen sürelerin kimi durumda çok kısa vadeli olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, 1980 yılı itibarıyla Avrupa'da emek piyasaları reformları kapsamında belirli süreli hizmet akitlerinin yaygınlaşmakta olduğu belirtilmekte ve özellikle 1990'ların başındaki durgunluk sürecinin ardından bu eğilimin daha da güçlendiğine dikkat çekilmektedir.

Örneğin, bu çeşit sözleşmelerin 1983- 1995 yılları arasında Fransa'daki oranının %3.3'ten %12'ye yükselmiş olduğu belirtilmekte, İspanya'da ise; sözkonusu oranın %11'den %35'e çıkmış olduğuna dikkat çekilmektedir.³ Bununla birlikte, İspanya için hazırlanan bir başka çalışmanın verilerine göre; 1999 yılı itibarıyla belirli süreli hizmet sözleşmelerinin %30.7'sinde belirlenen sürenin 1 aydan daha kısa olduğu gözlenmekte ve belirli süresi 1 yıldan daha fazla olan sözleşmelerin ise %0.2 oranında olduğu ifade edilmektedir.⁴

Nitekim, AB düzeyinde yapılan çalışmalar 1994- 1997 yılları arasında erkek işgücü için yaratılan net ilave işlerin yaklaşık tamamının belirli süreli iş sözleşmesi ile gerçekleşmiş olduğunu ortaya koymakta, bu oranın kadın işgücü açısından ise; yaklaşık %40 düzeyinde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.⁵ Dolayısıyla, ulaşılan veriler bu eğilimin AB ülkelerinin tümüne teşmil edilebilecek nitelikte olduğunu da ortaya koymaktadır.

Ancak, bazı yaklaşımlar belirli süreli akit sisteminin yaygınlaşma eğilimini tepkiyle karşılamakta ve sözkonusu sistemin gerek sosyal gerekse de ekonomik açıdan doğuracağı sonuçlara kuşkuyla yaklaşmaktadır. Bu doğrultuda; belirli süreli hizmet sözleşmelerinin talep cephesi açısından, esnek istihdamın bir diğer türü olan kısmi süreli çalışmada olduğu gibi, artan ekonomik ihtiyaçlarla

² James Curry; "The Flexibility Fetish: A Review Essay On Flexible Specialisation"; Capital & Class; 50 (Summer); 1993; p. 101.

³ Maia Guell; "Fixed Term Contracts and Unemployment: An Efficiency Wage Analysis"; Centre For Economic Performance Discussion Papers; DP(0461); 2000; p.; 1.

⁴ Rafael Munoz de Bustillo Llorente; "Spain and the Neo- liberal Paradigm"; CEPA Working Papers; WP (2002- 02); 2002; p.; 18.

⁵ Ahmet Selamoğlu; "İstihdam Politikaları, Esneklik Arayışı ve Etkileri"; Petrol- İş Yıllığı (2000- 2003); s.; 176.

ilişkilendirilemeyeceği belirtilmekte ve işgücü arzı açısından ise; öncelikli bir tercih unsuru olmadığına dikkat çekilmektedir.⁶

Belirli süreli iş sözleşmeleri için yapılan analizlerde, güvensizlik ve güvencesizlik unsurları ön plana çıkmakta ve kimi yaklaşım bu sözleşme türünün; gerçekte kurumsal yapının geliştirdiği koruyucu önlemlerin dışında kalmayı mümkün kılan bir araç olduğu görüşünü ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, yapılan refah analizlerinde ise; süresi belirli akitlerin sosyal açıdan her zaman için optimal olmadığı ancak, her koşulda emek piyasalarındaki parçalı yapıyı güçlendireceği sonucuna ulaşılmaktadır. Sosyal refah açısından optimum sonuçlara ulaşabilmek için ise; belirli süreli sözleşmelerin belli bir sürenin ardından görece kalıcı nitelikte istihdam koşulları temin eden belirsiz süreli akitlere dönüşmesi gerektiğine vurgu yapılmakta buna karşılık, yapılan çalışmalar bu doğrultudaki dönüşüm oranlarının son derece sınırlı bir düzeyde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.⁷

Zira, bu sistem; potansiyel istihdam artışını işverenin katlanmakla yükümlü olduğu fesih maliyetlerinin azaltılması ile ilişkilendiren liberal argümanlara dayanmakta ve ihbar öneleri, kıdem tazminatı ve iş güvencesine ilişkin bir dizi kısıtlayıcı hükmün bulunmadığı bir yapıda işverenin ilave istihdam yaratma eğiliminin artacağı yaklaşımı savunulmaktadır. Dolayısıyla da, fesih maliyetlerini kısıtlayan belirli sürelilik ilkesinin yaygınlaşması gerektiği öngörülmektedir. Ancak, süresi belirli akitler belirsiz süreliye dönüşmediği nispette ekonomik açıdan beklenen olumlu sonuçları gerçekleştirme gücü de zayıflamakta ve istihdam hacmine ilişkin gelişmeler her zaman beklenen doğrultuda olmamaktadır.

Öte yandan, bu yaklaşımı savunanlar yeni ekonominin gerekleri çerçevesinde işçiler açısından iş güvencesinin en iyi biçiminin “istihdam edilebilirlik” kavramında ifade bulabileceğini belirtmekte ve işgücüne uygun yetkinlikler kazandırmanın kısıtlayıcı mevzuat hükümlerinden çok daha işlevsel olduğunu ileri sürmektedir. Bu yaklaşım ışığında, iş hukukunun temsil ettiği sosyal değerler ve dayandığı anayasal ilkelerin serbest piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarıyla örtüşmediğine vurgu yapılmakta ve iş güvencesi olgusuna katı normatif düzenlemeler ekseninde bakılamayacağı savı ortaya koyulmaktadır.⁸

Nitekim, piyasayı düzenleyen hükümlerin emek maliyetlerini artırmak yoluyla istihdam hacmini olumsuz etkilemesi yanında ekonomileri değişime uyarlanma

⁶ A.g.e. s.; 174- 175.

⁷ Maia Guell; “Fixed Term Contracts and Unemployment: An Efficiency Wage Analysis”; a.g.e.; p.; 2, 3, 17, 18, 20.

⁸ Roger Blanpain; “21. Yüzyılın Çalışma Dünyasında İstihdam Edilebilirlik”; İş Yaratma ve İş Hukuku; der.; Marco Biagi; çev.; Zülfü Dicleli, Ahmet Kardam; MESS Yayın No: 405; İstanbul; 2003; s.; 21- 30.

kapasitesinden de yoksun bırakacağı belirtmekte ve statükoyu korumaya yönelik önlemlerin fırsat maliyetinin her geçen gün artmakta olduğu ileri sürmektedir.⁹

Ancak, yapılan birçok çalışma belirli süreli iş sözleşmelerinin işsizlik sorununa köklü bir çözüm üretmeyeceği sonucuna ulaşmaktadır. Bu sözleşme türünün konjonktürel olarak işsizliği azaltıcı yönde bir etki yaratabileceği kabul edilmekte ancak, işsizliğin makro düzeyde ve kalıcı biçimde çözümlenebilmesi için bireylerin işsizlik pozisyonuna geri dönüşünü engelleyen önlemlere ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekilmektedir.

Örneğin; İspanya için yapılan çalışmalar, özellikle 1990 sonrası dönemde veri milli gelir düzeyinde gerçekleştirilen daha yüksek istihdam hacminin belirli süreli iş sözleşmelerinin yaygınlaşmasından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Ancak, 1992- 94 yılları arasındaki ekonomik daralma doğrultusunda gündeme gelen yoğun işsizlik artışının da aynı nedenden kaynaklandığına dikkat çekilmektedir.¹⁰

Nitekim, ileriki bölümde ayrıntılı olarak inceleneceği üzere; konuya ilişkin olarak ulaşılan ampirik bulgular da kurumsal yapı ve istihdam kapasitesi arasındaki ilişkide gözlemlenen en güçlü etkinin artan istihdam hacmi değil yükselen devir oranları olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla beraber, kriz dönemlerinde düzenleyici hükümlerin bertaraf edilmesi doğrultusunda artan işsizlik ise; esneklik mekanizması yoluyla geliştirilen uyarlanmanın tümüyle emek cephesi üzerinden gerçekleşmesine yol açmakta ve esneklik olgusuna bölüşüm sorunsalı perspektifinden yöneltilen eleştirilere haklılık kazandırmaktadır.

b. Liberal Esneklik Yaklaşımı ve İşsizlik Sorunsalı

Liberal yaklaşımın ortaya koyduğu farklı esneklik argümanlarının temelinde esas itibarıyla “işsizlikle mücadele” olgusu yer almakta ancak, yapılan çalışmalar işsizlik sorununa liberal perspektiften yaklaşmanın çoğu zaman beklenen sonuçları doğurmayacağını ortaya koymaktadır.

Nitekim, istihdam performansındaki tüm olumlu gelişmeler dışsal mobilitenin yüksek olması ile ilişkilendirilen Amerikan ekonomisinde; 1973-1990 yılları arasına tekabül eden ve “istihdam mucizesi” olarak nitelendirilen dönemde çalışma çağındaki nüfus artış oranına nazaran özel sektördeki istihdam artışının yalnızca %0.9 düzeyinde gerçekleştiği bilinmektedir.¹¹ Bununla beraber, kimi yaklaşım ABD'nin istihdam performansına ilişkin resmi verilerin gerçeği yansıtmadığını öne sürmekte ve 1995 yılı itibarıyla %5.7 olarak gösterilen işsizlik rakamlarının kayıtsız insanlar ve kısa süreli işlerde gönülsüz olarak çalışanlar dahil

⁹ James J. Heckman; “Flexibility and Job Creation: Lessons for Germany”; NBER Working Papers; WP(9194); 2002; p.;8,13.

¹⁰ Rafael Munoz de Bustillo Llorente; “Spain and the Neo- liberal Paradigm”; a.g.e.; p.; 56.

¹¹ David Kucera; “Unemployment and External and Internal Labor Market Flexibility: A Comparative View of Europe, Japon and The United States”; CEPA Working Papers; WP (11); 1998; p.; 5,6.

edildiğinde %14'e yükseleceği, "kısmi işsiz" olarak nitelendirilen grupların da hesaba katılmasıyla %28'i aşacağı ifade edilmektedir.¹²

Benzer biçimde, İspanya'daki işsizliğin de piyasacı yaklaşım doğrultusunda açıklanamayacağı belirtilmekte ve İspanya'daki işsizlik sorununun refah devletinin sosyal adalet politikalarıyla ilişkilendirilemeyeceğine dikkat çekilmektedir. Zira; İspanya'nın AB genelinde, İrlanda'dan sonra, sosyal amaçlı kamu harcamaları en az olan ikinci ülke olduğuna işaret edilmektedir.¹³

Öte yandan, Avrupa Komisyonu'nun yaptığı değerlendirmeler ise; AB genelinde istihdam performansı konusunda yaşanan olumlu gelişmeleri ortaya koymakta ve 1997- 2001 yılları arasındaki dönemde Avrupa işgücü piyasalarının durumunda belirgin bir iyileşme olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu dönemde iş alanlarında %6.5'lik bir artış gözlemlendiği belirtilmekte ve işsizlerin sayısında ise; yaklaşık olarak %25 düzeyinde bir gerileme olduğu ifade edilmektedir.¹⁴

Bu veriler ise; liberal anlayışın Avrupa işsizlik sorunu konusunda katı kurumsal yapıya istinaden geliştirdiği "Eurosclerosis" yaklaşımının geçersizliğini ortaya koymakta ve sosyal refah devleti ilkelerini göz ardı etmeksizin de istihdam kapasitesinin geliştirilebileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu doğrultuda, kurumsal yapının görece daha katı ve/veya sosyal amaçlı harcamaların yüksek olduğu ekonomilerdeki olumlu performansta ise; esas itibarıyla aktif emek piyasası önlemlerinin olumlu etkilerine vurgu yapılmaktadır.

Örneğin, İsveç ve Danimarka için yapılan çalışmalarda her iki ülkenin de yaşadıkları ciddi istihdam sıkıntılarının ardından 2001 yılı itibarıyla dünya ortalamasının üzerinde bir performansa ulaşmış oldukları belirtilmekte ve sosyal amaçlı harcamalarda herhangi bir eksilme olmadığına dikkat çekilmektedir. Geniş bir sosyal güvenlik ağı ve yaygın işsizlik ödeneği sistemi her iki ülkede de ortak olan kurumsal özellikleri teşkil etmekte ancak, İsveç'in istihdam güvencesine ilişkin olarak ortaya koyduğu katı hükümlere karşılık Danimarka emek piyasalarında sayısal esneklik uygulamalarının son derece yaygın olduğu ileri sürülmektedir. Buna karşılık, Danimarka'nın istihdam artış hızı açısından çoğu zaman İsveç'in gerisinde kalmış olduğuna dikkat çekilmekte ve 1999 yılı itibarıyla İsveç için %2.4 düzeyinde

¹² Klaus Peter Kisker; "Towards The 21 st Century: Unemployment And New Dimensions In Industrial Relations"; Küreselleşme, Rekabet Gücü ve Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm; Kamu- İş Eğitim Yayını; Ankara; 1998; p.; 18.

¹³ Rafael Munoz de Bustillo Llorente; "Spain and the Neo- liberal Paradigm"; a.g.e.; p.; 58.

¹⁴ Markus Promberger, Thomas Rhein; "Avrupa İstihdam Stratejisinin Perspektifleri"; çev.; Alpay Hekimler; AB- Türkiye Endüstri İlişkileri; ed.; Alpay Hekimler; Beta Yayınları; İstanbul; 2004; s.; 90.

gerçekleşen istihdam artışının Danimarka için %1.1 düzeyinde olduğu ifade edilmektedir.¹⁵

Öte yandan, gündemde olan sayısal esneklik uygulamalarına karşın Danimarka'da sosyal maliyetin minimize olduğu belirtilmekte, bunun ise; işsizlik ödenek sisteminin yaygınlığı doğrultusunda gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bu deneyim; emek piyasalarındaki esneklik arayışlarının sosyal güvenlik önlemleriyle birlikte uygulanması halinde başarılı sonuçlara ulaşabileceğini öngören yaklaşımları desteklemekte ve bu yaklaşımlar esneklik uygulamalarını emek cephesi açısından da katlanılabilir hale getirmektedir. Zira, işsiz bireyler ekonomik olarak finanse edilmenin yanında aktif emek piyasası önlemleri kapsamında eğitim görmekte ve istihdam edilebilirlik koşullarını sağlayan yetkinlikler kazanmaları hedeflenmektedir. Öte yandan, sayısal esneklik uygulamaları doğrultusunda işsiz kalan süre kısaltılmakta ve “altın üçgen” olarak nitelendirilen bu yapıda; esnek piyasa, aktif politika önlemleri ve güçlü ödenek sistemi birbiri ile etkileşim halinde olan üç temel yapısal unsur ortaya koymaktadır.¹⁶

Nitekim, sosyal refah devleti anlayışı ve esneklik arayışının birlikte yer aldığı deneyimlere birçok Avrupa ülkesinde rastlanmakta ve yapılan çalışmalar özellikle aktif emek piyasası politikalarına ağırlık verilmesi halinde sosyal politika tedbirlerinin liberal yaklaşımın öngördüğü sakıncaları doğurmayacağını ortaya koymaktadır.

Örneğin, Jackman vd. 1996 yılında hazırladıkları bir çalışmada aktif politikaların önemine vurgu yapmakta ve işsizlik sigortası için ayrılan fonların işsizlik üzerinde mutlak surette olumsuz etkiler yaratmayacağı sonucuna ulaşmış bulunmaktadır.¹⁷

Yine, 1990'larda NBER tarafından yürütülen bir projede de refah devleti anlayışının geliştirdiği koruyucu hükümlerin esneklik arayışı ile çelişmediği sonucuna ulaşılmakta ve bu çerçevede, incelenen vakaların hiç birinde sosyal politika önlemlerinin emek piyasası esnekliği üzerinde ciddi bir olumsuz etki yarattığı yönünde herhangi bir bulguya rastlanmamış olduğu ifade edilmektedir. Bununla beraber, aynı çalışmada sosyal politika önlemlerinin kısıtlanması halinde emek piyasalarındaki uyumun artacağı yönündeki bir sonuca da ulaşılmamış olduğuna dikkat çekilmektedir.¹⁸

¹⁵ Peter Plougmann, Per Kongshoj Madsen; “Flexibility, Employment Development and Active Labor Market Policy in Denmark and Sweden in the 1990s”; CEPA Working Papers; WP (2002- 04); 2002; p.; 3, 5, 7.

¹⁶ A.g.e.; p.; 18.

¹⁷ R. Jackman vd.; “Combatting Unemployment: Is Flexibility Enough?”; Centre For Economic Performance Discussion Papers; DP (293); 1996; p.; 7.

¹⁸ David Kucera; “Unemployment and External and Internal Labor Market Flexibility: A Comparative View of Europe, Japan and The United States”; a.g.e.; p.; 20.

Tüm bu çalışmalar, liberal esneklik anlayışının kurumsal yapı ve esneklik arasındaki ilişkiyi doğru analiz edemediğini ortaya koymakta ayrıca, yukarıda da belirtildiği gibi, kurumsal yapının istihdam performansı üzerindeki etkisi de her zaman liberal argümanların öngördüğü biçimde belirleyici olmamaktadır.

Nitekim, Avrupa Parlamentosu için hazırlanan bir çalışmada; kurumsal yapının istihdam kapasitesi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşan çalışmalarda bile bu etkinin zayıf olduğu sonucuna varıldığı belirtilmekte ve gelişmeleri ikinci dereceden etkileyen bir unsur olduğu ifade edilmektedir.¹⁹

Benzer biçimde; Almanya ve Hollanda için yapılan bir çalışmada, her iki ekonominin de benzer kurumsal yapılara sahip olduğu ileri sürülmekte bununla birlikte, Hollanda'nın yüksek istihdam performansına karşılık Almanya'nın bu konuda son derece başarısız olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu doğrultuda; bu konuda yapılan birçok değerlendirmenin aksine, Hollanda'daki olumlu performans emek piyasalarının esnekliği ile ilişkilendirilmemekte ve bunun esas itibarıyla makroekonomik politikaların birbiri ile uyumundan kaynaklandığı ileri sürmektedir. Aynı çalışmada, refah devleti kurumlarının istihdam performansı üzerindeki gerçek etkisinin ne olduğunu belirlemenin son derece güç olduğu ifade edilmekte ve esneklik argümanının ampirik gücünün teorik ağırlığı kadar etkin olmadığına dikkat çekilmektedir.²⁰

c. Ekonomik Büyüme ve İstihdam Genişlemesi Arasındaki İlişki

Liberal esneklik yaklaşımı, ekonomik büyüme ve istihdam genişlemesi arasındaki ilişkinin sürdürülebilirliği açısından da esneklik mekanizmalarının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Ancak, yapılan birçok çalışmada ekonomik büyüme ve istihdam hacmi arasındaki ilişkide belirleyici olan tek unsurun kurumsal yapının esneklik derecesi olmadığı sonucuna ulaşılmakta ve gerek teorik gerekse ampirik düzeyde sürdürülen çalışmalarda ulaşılan bazı sonuçlar; liberal tezlerin bu konuda da tümüyle doğru kabul edilemeyeceğini ortaya koymaktadır.

Buna göre; liberal yaklaşım, ekonomik büyüme ve istihdam genişlemesi arasındaki ilişkide beklenen pozitif korelasyona ulaşabilmeyi emek piyasalarının esnekleşmesi ile ilişkilendirmekte oysa, ulaşılan sonuçlar başta ekonomik yapı olmak üzere bir dizi unsurun istihdam kapasitesi üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir.

Örneğin; 2003 yılında yapılan bir çalışma, genişleme dönemlerinde teknolojik gelişmeye bağlı olarak artan emek verimliliğinin istihdam hacmi

¹⁹ Jean- Paul Fitoussi; "The ECB's Monetary Policy Strategy and Structural Reforms"; European Parliament Committee for Economic and Monetary Affairs Briefing Paper; BP (2); 2003; p.; 3, 8.

²⁰ Ronald Schettkat; "Regulation in the Dutch and German Economies at the Root of Unemployment?"; CEPA Working Papers; WP (2002- 05); 2002; p.; 3- 5.

üzerindeki olumsuz etkilerini gündeme getirmekte ve fesih maliyetleri etkin olmadığı nispete ekonomik büyümenin istihdamı daraltıcı etkilerine dikkat çekmektedir.²¹ Bununla birlikte, bazı çalışmalarda da işgücünün fonksiyonel kullanımını ve sermayenin reel sektörden uzaklaşmış olması gibi unsurlara işaret edilmekte ve ekonomik büyüme ile iş yaratma arasındaki ilişkinin kopmuş olmasında bu faktörlerin son derece etkin olduğu ileri sürülmektedir.

Nitekim, dönemler arası karşılaştırmaya dayanan bir çalışmada; Türkiye ekonomisinde 1965- 79 yılları arasındaki döneme kıyasla 1980- 97 yılları arasında emek piyasalarının esnekleşme eğilimlerinin arttığı, reel ücretlerin önemli ölçüde azaldığı ve emeğin katma değer içindeki payının gerilemiş olduğu belirtilmekte buna karşılık, istihdam artış hızındaki yavaşlamalara dikkat çekilmektedir. Bu çerçevede, kar oranlarındaki artışa karşılık yatırım oranlarındaki daralmaya işaret edilmekte ve yapılan değerlendirmeler; ekonomik büyümeye ulaşmak amacıyla bölüşüm ilişkilerini karlar lehine bozmayı öngören tezlerin geçersizliği olarak da nitelendirilmektedir.²²

Benzer biçimde, Almanya ve Fransa'nın istihdam alanındaki sorunları da 1970'lere nazaran çok zayıflayan emek talebi ile ilişkilendirilmekte bunun ise; esas itibariyle emek piyasalarının katılık düzeyinin artması ile ilişkili olmayıp yaratılan yeni işlerin çok sınırlı olmasından kaynaklandığına dikkat çekilmektedir.²³

Tüm bu çalışmalar, konjonktürün genişleme evresindeki istihdam sorunlarının yalnızca esneklik düzeyinin yetersizliği ile ilişkilendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık, daralma dönemlerinde ise; görece fazla olan istihdam sorunlarının doğrudan emek piyasalarının esnekliğinden kaynaklandığı yönünde birçok sonucuna ulaşılmış bulunmaktadır.

Nitekim, 1999 yılında hazırlanan bir çalışmanın bulguları; toplam üretimdeki dalgalanmaların benzer düzeyde gerçekleşmesine karşın İngiltere ve Amerika'nın görece daha esnek olan emek piyasalarında istihdamdaki çevrimsel dalgalanmaların Kıta Avrupa'sındakilere nazaran daha yoğun olduğunu ortaya koymaktadır.²⁴

Öte yandan, ekonomik krizlerin emek piyasaları üzerindeki etkilerini araştıran bir çalışmada da; düzenlenmiş piyasaların konjonktürün daralma

²¹ Yu- Fu Chen vd.; "Labour Market Institutions and Macroeconomic Shocks"; Labour; 17 (2); 2003; p.; 247.

²² Özlem Onaran; "Türkiye'de İktisadi Tercihlerin Sermaye Birikim Rejimi Açısından Değerlendirilmesi: Yüksek Karlar Toplumsal Meşruluğunu Nereden Alır? "; İktisat Dergisi; S: 418- 419; 2001; s.; 25, 28.

²³ Robert M. Solow; "What is Labour- Market Flexibility? What is it Good for?"; 1998; (Çevrimiçi) <http://www.britac.ac.uk/pubs/src/keynes97/text2.html>; 06.03.2004.

²⁴ Giuseppe Bertola vd. ; "Employment Protection and Labour Market Adjustment in OECD Countries:Evolving Institutions and Variable Enforcement"; ILO Employment and Training Papers; (48); 1999; p.; 5.

evrelerinde ortaya koyduğu istihdam performansının görece daha başarılı olduğunu destekleyen sonuçlara ulaşılmış bulunmaktadır. Türkiye ekonomisini konu alan bu çalışmada ulaşılan bulgular; GSMH'daki azalmanın istihdam miktarı üzerinde daraltıcı bir etki oluşturmadığını ortaya koymakta ve Türkiye ekonomisi açısından GSMH'daki daralma ile işsizlik arasındaki ilişkinin kopmuş olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ulaşılan bu sonuçlar ise; kamu sektörünün toplam istihdam içindeki ağırlığı ile ilişkilendirilmiş bulunmaktadır. Buna göre; istihdam güvencesi doğrultusundaki düzenlemelerin görece daha etkin olduğu kamu sektörünün GSMH'daki daralma ile emek piyasaları arasında bir tampon işlevi görmekte olduğu belirtilmekte ve krizin olumsuz etkilerinin doğrudan istihdam performansına yansımalarına engel olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte, finansal krizin bankacılık krizi biçiminde gerçekleşmesi halinde ise; emek piyasalarında gözlemlenen olumsuz etkilere dikkat çekilmekte ve istihdam performansına ilişkin bu olumsuz etkilerin kamu sektörüne ilişkin değerlendirmeyi destekler nitelikte olduğu ifade edilmektedir. Zira, bu durumda tıkanan kredi kanalları ve azalan finansman olanakları doğrultusunda daraltıcı etkilerin esas itibarıyla özel sektörde gündeme geleceği belirtilmekte ve istihdam güvencesine ilişkin etkin önlemler bulunmadığından özel sektörün uyum sürecini doğrudan emek piyasaları üzerinden gerçekleştirmekte olduğuna dikkat çekilmektedir.²⁵

II. ÜCRET ESNEKLİĞİ

Ücret esnekliği; sayısal esneklik kapsamında yer alan bir başka uygulamayı teşkil etmekte ve liberal yaklaşım, katı kurumsal yapının yaratacağı sorunların ancak bu mekanizma vasıtasıyla bertaraf edilebileceğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşım, ücretlerin aşağı doğru esnek olması gerektiğini öngörmekte ve böylece ekonomik daralma dönemlerinde istihdam hacmi daraltılmaksızın da maliyetlerin kısıtlanabileceğini ileri sürmektedir. Bu doğrultuda, mevzuat yoluyla zorlanan asgari ücret uygulamaları ve/veya merkezi süreçlerle belirlenen ücret tabanları eleştirilmekte ve bu uygulamaların ekonominin şoklara uyarlanma kapasitesini sınırlandıracağına dikkat çekilmektedir.

Gerçekten de, yapılan çalışmalar uyarlanma konusunda ücret esnekliğinin en işlevsel mekanizmalardan biri olduğunu ortaya koymakta ve özellikle yüksek işsizliğin yarattığı baskı ücret esnekliği mekanizmasının gündeme gelmesinde belirleyici olmaktadır. Bu ise; bölüşüm çelişkilerini derinleştirmekte ve pek çok durumda kriz dönemlerinin geniş çapta azalan reel ücret kazanımlarına karşılık büyük sermayenin kar oranlarının yükselmesi suretiyle atlatıldığı gözlemlenmektedir.

²⁵ Nilgün Ongan; "Ekonomik Krizin Emek Piyasalarına Etkileri"; İstanbul; 2004; (Yayımlanmamış Doktora Tezi); s.; 219- 221.

Nitekim, Türkiye'nin 1994 yılında yaşamış olduğu finansal kriz ülkemiz açısından bu konudaki en çarpıcı örneklerden birini teşkil etmekte ve kriz sürecinde özel imalat sanayiinde %30.1, kamu imalat sanayiinde ise; %18.1 daralan reel ücretlere karşın özel imalat sanayii karlılık oranlarının %39.6'dan %47'e yükselmiş olduğu gözlemlenmektedir.²⁶ Bu durumda ise, emek piyasalarının esneklikten uzak olmasını eleştiren yaklaşımlara karşı gerçekte "katı" olanın ücretler mi yoksa karları mı olduğu tartışması gündeme gelmektedir.²⁷

Liberal yaklaşım, ücret esnekliği argümanlarını da büyük ölçüde işsizlikle mücadele olgusu ile ilişkilendirmekte ve istihdam hacminin genişleyebilmesi için bunun şart olduğunu öngörmektedir. Bu doğrultuda, reel ücretlerin verimliliği aşması durumu olarak ifade edilen "ücret açığı" tezine dikkat çekilmekte ve bu şekilde yükselen maliyetlerin istihdam kapasitesindeki olumsuzlukları açıklamakta belirleyici olduğu ileri sürülmektedir. Bununla beraber, özellikle vasıfsız işgücünün istihdam olanaklarının genişleyebilmesi açısından ücret esnekliğinin son derece önemli olduğu belirtilmekte aksi takdirde, vasıfsız emeğin tümüyle emek piyasalarının dışında kalacağı ileri sürülmektedir.

Bu çerçevede, birçok yazar asgari ücret uygulamalarını gündeme getirmekte ve örneğin; Krugman, bunun etkin olması halinde işverenlerin veri asgari ücret düzeyinde vasıfsız işçi çalıştırma eğilimlerinin azalacağını ifade etmektedir. Yazar, Avrupa'da yükselen işsizlik trendini piyasa güçlerinin daha fazla eşitsizlik yaratma eğiliminin bir sonucu olarak nitelendirmekte zira, yapılan çalışmalar genişletilen esneklik uygulamaları sonrasında artan ücret eşitsizlikleri ve yaygınlaşan sosyal adaletsizliğe işaret etmektedir. Örneğin, ABD'de en az ücretle çalışan erkek işçilerin 1977 yılında ortalama ücretin %50'sini almakta olduğu belirtilmekte 1987 yılında ise; bu oranın %44'e gerilemiş olduğu ifade edilmektedir. Bununla beraber, benzer eğilimlerin İngiltere için de sözkonusu olduğu belirtilmekte ve İngiltere'deki eşitsizlik eğiliminin daha da yükselen bir trend içinde olduğu ileri sürülmektedir.²⁸

Öte yandan, yapılan birçok ampirik çalışmada liberal savları desteklemeyen sonuçlara ulaşılmış bulunmakta ve özellikle bölüşüm çelişkileri göz önünde tutularak yapılan analizlerde ücret açığı tezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Örneğin; 1998 yılında yapılan bir çalışmada, Avrupa ülkeleri açısından 1980 sonrasındaki süreçte ücretlerin karlar lehine sürekli aşındırılmış olduğuna dikkat çekilmekte ve Kıta Avrupa'sındaki ücret paylarının Kuzey Amerika'dakinden daha

²⁶ Yüksel Akkaya; "Türkiye'de 1980 Sonrası Emek- Sermaye Arasındaki Bölüşüm Mücadelesinde Grevlerin Yeri"; Toplum ve Bilim Dergisi; Sayı: 86; Birikim Yayınları; İstanbul; Güz 2000; s.; 233.

²⁷ Özlem Onaran; "Türkiye'de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği"; Toplum ve Bilim Dergisi; Sayı: 86; Birikim Yayınları; İstanbul; Güz 2000; s.; 197, 199.

²⁸ Anthony B. Atkinson; "The Changing Distribution of Income: Evidence and Explanations"; German Economic Review; 1(1); February 2000; p.; 2, 10.

düşük hale gelmiş olduğu ifade edilmektedir. Buna göre; “ücret açığı” tezinin Avrupa ülkeleri açısından artık sözkonusu olmadığı belirtilmekte ve işsizliğin bu yaklaşımla açıklanamayacağına işaret edilmektedir.²⁹

Nitekim, İspanya ekonomisi için yapılan çalışmalar bu yaklaşımı desteklemekte ve reel ücretlerdeki artışın birim emek maliyetlerindeki reel azalma ile tutarlı olduğuna dikkat çekilmektedir. Buna karşılık; başta OECD olmak üzere birçok kurum, ücretlerin aşağı doğru esnek olmadığını ve artan işsizliğe tepki vermediğini ileri sürmekte ancak, bu eleştirilerin gerçeği yansıtmadığı ifade edilmektedir. Zira, karşılaştırmalı analizler yoğun işsizliğin yetersiz ücret farklılaşmasından kaynaklanmadığı sonucuna işaret etmekte ve İspanya'nın AB genelinde İtalya ve Lüksemburg'un ardından ücretlerin en geniş yelpazeye yayıldığı üçüncü ekonomi olduğu belirtilmektedir.³⁰

Benzer biçimde, Türkiye ekonomisi için yapılan kimi çalışma da ücret açığı tezinin geçersizliği sonucunu ortaya koymakta zira, özellikle 1980 sonrası süreçte verimlilik artışı ile ücret artışı arasındaki bağ kopmuş bulunmaktadır.

Yapılan hesaplamalar sonucunda; 1980- 1996 yılları arasında emek başına reel katma değer üretiminin %87.4 artış göstermesine karşın reel ücret düzeylerinin 1996 yılı itibarıyla ancak 1980'deki düzeyine ulaştığı belirtilmekte bununla birlikte, formel işgücü istihdamının ise; ilgili dönem boyunca yalnızca %31.8'lik bir düzeyde artış kaydettiği ifade edilmektedir. Öte yandan, DİE verileri baz alınarak yapılan hesaplamalarda ise; 1997 yılı itibarıyla reel işgücü üretkenliğinin 1980 yılındaki düzeyin 2.5 katına ulaştığı belirtilmekte ancak, ücret gelirlerinin 1997 yılındaki konumunun ise; 1980 düzeyi ile hemen hemen aynı seviyede olduğu ifade edilmektedir. Bu durumda, 1980- 97 yılları arasındaki dönemde ücret gelirleri ile emeğin üretkenliği arasındaki ayrımın %150'ye ulaştığı yönünde hesaplamalar bulunmaktadır.³¹

Bununla birlikte, yapılan çalışmalar 1980 sonrasındaki dönemde reel ücretlerin durgunluğa itilme eğiliminin yalnızca dönemsel dalgalanmalardan ibaret olmadığını ortaya koymaktadır. Zira, Hodrick- Prescott filtreleme yöntemi yardımıyla ücret ve üretkenlik verilerinin devresel dalgalanmalardan arındırılmış trend değerleri incelendiğinde; emek üretkenliğinin trend büyümesinin neredeyse doğrusal bir eğilim sergilemekte olduğu belirtilmekte buna karşılık, imalat sanayi reel ücretleri trend büyüme patikasının ise dalgalı bir görünüm arz ettiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda, ücret kazanımlarının genel trendinin kırılarak yeni bir düzleme oturtulmuş olduğu belirtilmekte ve ücretlerin gelişiminin emek üretkenliğindeki gelişmelerden kopartılmış olduğu ileri sürülmektedir.³²

²⁹ Rober M. Solow; “What is Labour-Market Flexibility? What is it Good for?”; **a.g.e.**

³⁰ Rafael Munoz de Bustillo Llorente; “Spain and the Neo- liberal Paradigm”; **a.g.e.**; p.; 57.

³¹ Erinç Yeldan; Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi; İletişim Yayınları; İstanbul; 2001; s.; 66, 71.

³² **A.g.e.**; s.; 72, 75.

Bu veriler, ücret açığı tezinin Türkiye ekonomisi açısından geçerli olmadığını ortaya koymakta kaldı ki; yapılan bazı ampirik çalışmalarda ekonominin “ücret çekişli” bir yapı arz ettiği sonucuna ulaşılmış bulunmaktadır. Buna göre; bölüşüm ilişkilerinin ücretler aleyhine değişmesi halinde ekonominin büyüme dinamiklerinin olumsuz etkileneceği belirtilmekte, zira; üretim kapasitesinin toplam talep bileşenleri içinde en fazla duyarlı olduğu unsurun tüketim talebi olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu durumda, sabit sermaye yatırımları için karlılık düzeyi yanında satış beklentileri büyük önem arz etmekte ve bastırılan ücretlerin tüketim talebi üzerindeki olumsuz etkileri dolayısıyla üretim daralmasına yol açabileceği ifade edilmektedir. Bu çerçevede ise; ücret esnekliğinin toplam istihdamı artırmak bir yana azaltıcı etkiler gündeme getirebileceğine dikkat çekilmektedir.³³

III. EMEK PİYASALARININ ESNEKLİĞİ VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER

Emek piyasalarının esnekleştirilmesi konusundaki eleştiriler, yukarıda da belirtildiği gibi, sayısal esneklik uygulamaları üzerinde yoğunlaşmakta ancak azgelişmiş ülkelerin yapısal koşulları göz önünde tutulduğunda esnekliğin kaçınılmaz olarak sayısal boyutu ön plana çıkmaktadır. Zira, bu ülke gruplarının dünya pazarları ile entegrasyonu emek-yoğun üretilen mallar üzerinden sağlanmakta ve bu çerçevede, ucuz emek ve azalan emek maliyetleri rekabet gücünü artıran en temel unsurlar olmaktadır.

Nitekim, Lipietz tarafından geliştirilen “Tersine Çevrilmiş Ricardo Teorisi” de esas itibarıyla bu yaklaşıma vurgu yapmakta ve bir ekonominin uluslararası arenadaki uzmanlık alanıyla benimseyeceği esneklik türü arasındaki güçlü ilişkileri ortaya koymaktadır. Buna göre; katılım süreçlerinin geliştirilmesi biçiminde gerçekleşen içsel esneklik mekanizmalarının yüksek katma değerli endüstrilerde uzmanlaşmış ekonomiler için sözkonusu olduğu belirtilmekte buna karşılık, emek maliyetlerine kantitatif anlamda duyarlı olan ekonomiler ise; dışsal esnekliği yoğun olan işgücü piyasaları ile ilişkilendirilmektedir.³⁴

Azgelişmiş ülkeler açısından değerlendirildiğinde, emek piyasalarının esnekleştirilmesi olgusu; kendi doğal dinamikleri içinde gerçekleşmeyen bir süreci ifade etmekte ve esnekliğin işçi sınıfını da geliştireceği öne sürülen unsurlarından hiçbirinin azgelişmiş ülkeler için gündemde olmadığına dikkat çekilmektedir. Zira, muhtemel avantajların ön plana çıkabilmesi; öncelikle emeğin marjinal verimliğinin yüksek olmasını gerektirmekte ve bu doğrultuda, reel ücretlerin gerilemesi önlenilmektedir. Bununla birlikte, reel ücret dalgalanmalarının sınırlandırılması

³³ Özlem Onaran; “İstihdam Politikaları ve Türkiye Emek Piyasaları”; İktisatın Dama Taşları III; İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti; İstanbul; 2003; s.; 74.

³⁴ Alain Lipietz; “The post- Fordist World: Labor Relations, International Hierarchy and Global Ecology”; a.g.e.; p.; 20.

yolunda makroekonomik istikrarın sağlanmış olması da büyük önem arz etmektedir. Öte yandan, demokrasinin tüm kurumlarıyla yerleşmiş olması çok önemli bir başka unsur teşkil etmekte ve çalışanların örgütlenme, toplu pazarlık ve grev haklarının vazgeçilmezliğinin toplumda yaygın biçimde benimsenmiş olması gerekmektedir.³⁵

Oysa, az gelişmiş ekonomiler bu koşullardan tümüyle uzak bir nitelik ortaya koymakta ve emek piyasaları yapısal sorunlar yanında aktif emek piyasası önlemlerine ilişkin yetersizliklerle karakterize olmaktadır. Bu durumda da, liberal yaklaşımın “istihdam edilebilirlik” kavramı üzerinden geliştirdiği yeni iş güvencesi olgusunun bu ülke grupları açısından pratik karşılığı bulunmamakta ve esnekleştirme mekanizmalarının doğrudan emek istismarına yol açıcı nitelikte sonuçlar doğuracağı yönündeki düşünceler ağırlık kazanmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde, doğal dinamikleri dışında gelişen esnekleşme olgusunda küreselleşme süreci belirleyici olmakta ve esneklik; bu süreçte gündeme gelen uyum ve uyarlanma politikalarının bir sonucu olarak da yorumlanmaktadır. Bu çerçevede, yapısal uyum programlarının kapsamının genişletilmiş olduğu belirtilmekte ve esneklik; “IMF ve Dünya Bankası'nın ikinci nesil reform programları” kapsamında değerlendirilmektedir.³⁶ Dolayısıyla, bu kurumlar bir kez daha ülkelerin özgün koşullarını dikkate almaksızın standart politikalar üretmekte ve emek piyasalarına yönelik esneklik uygulamaları az gelişmiş ülkeleri de kapsayacak biçimde düzenlemektedir.

IV. AMPİRİK BULGULAR

Ampirik literatür, emek piyasalarının esneklik düzeyi ile istihdam kapasitesi arasındaki ilişkide kesin sonuçlara ulaşılamamış olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre; ulaşılan kimi sonuçlar kurumsal yapının esneklik düzeyi arttığı ölçüde istihdam hacminin olumlu yönde etkileneceği yaklaşımını desteklemekte ancak, kimi bulgulara göre ise; kurumsal yapının esneklik düzeyinin istihdam performansı üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı ileri sürülmektedir.

Örneğin; Saavedro ve Torero 2000 yılında yaptıkları bir çalışmada, fesih maliyetleri ile emek talebi arasında ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmakta

³⁵ Fikret Şenses; “İşgücü Piyasalarında Esneklik Türkiye İçin Geçerli Bir Kavram Mıdır?”; Petrol-İş Yılı (1995- 1996); s.; 701, 702.

³⁶ Rafael Di Tella, Robert Mac Culloch; “The Consequences of Labor Market Flexibility: Panel Evidence Based on Survey Data”; XII. World Congress of The International Economic Association; 1999; p.; 2.

ve bu çerçevede, iş güvencesine yönelik hükümlerin istihdam üzerindeki etkisinin olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır.³⁷

Benzer biçimde, Lazear tarafından yapılan bir çalışmada da; kıdem tazminatı ve ihbar öneleri ile istihdam düzeyi arasında ters yönlü bir korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmakta bununla birlikte, ulaşılan bulgular sözkonusu değişkenlerin işsizlik düzeyi ile aynı yönlü bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, bu aynı yönlü ilişkinin istatistiksel açıdan anlamsız olduğu sonucu ortaya çıkmakta ve bu doğrultuda da, ulaşılan bulgular; kurumsal yapı katı olduğu nispete işsizliğin artacağı yönündeki tezleri kesin biçimde kanıtlamaktan uzak bulunmaktadır. Nitekim, Addison ve Grosso da Lazear'ın kullandığı verileri revize ederek hazırladıkları bir çalışmada kıdem tazminatının işsizliği arttırdığı hipotezini kanıtlayan bir bulguya ulaşamadıkları sonucunu ortaya koymaktadır.³⁸

Benzer biçimde, Baker vd. tarafından yapılan bir ampirik çalışmada da, emek piyasalarına ilişkin birçok kurumsal değişken ile işsizlik düzeyi arasında hiçbir korelasyon bulunmadığı sonucuna ulaşılmış olduğu belirtilmekte ve bu bulguların OECD çalışmalarıyla da tutarlı olduğu ileri sürülmektedir. Buna göre; OECD verileri kullanılarak yapılan çalışmalarda esnekleşmenin ne düzeyde gerçekleştiği ile doğal işsizlik oranındaki değişiklik arasında hiçbir anlamlı ilişki bulunmadığına dikkat çekilmekte ve OECD iktisatçıları tarafından 1998 yılında yapılan bir çalışmanın bu sonuçları destekler nitelikte olduğuna işaret edilmektedir. Zira, sözkonusu çalışmanın bulguları; 1990- 1995 yılları arasındaki dönemde doğal işsizlik oranlarında gözlemlenen değişimlerin neredeyse tümüyle ilgili ülkeye özgü koşullardan kaynaklandığını ortaya koymakta ve bunun kurumsal faktörlerin etkisinden bağımsız olduğu sonucuna ulaşmaktadır.³⁹

Benzer nitelikteki sonuçlar, ILO kaynaklı bazı çalışmalarda da yer almakta ve Avrupa'daki uzun dönemli işsizliğin koruyucu önlemlerle arasındaki ilişkinin çok zayıf olduğu ortaya koyulmaktadır. Buna karşılık, yükselen işsizlik trendi ücretlerle ilişkilendirilmekte ve ücret esnekliğinin önemine dikkat çekilmektedir.⁴⁰

Nitekim, Risagen ve Po Yang tarafından yapılan bir çalışmada da; istikrardan uzak yapılar açısından devlet müdahalesinin önemi vurgulanmakta ve ücret

³⁷ Jaime Saavedra, Maximo Torero; "Labor Market Reforms and Their Impact on Formal Labor Demand and Job Market Turnover: The Case of Peru"; Inter- American Development Bank Working Papers; WP (R- 394); 2000; p.; 39.

³⁸ Rafael Di Tella, Robert Mac Culloch; "The Consequences of Labor Market Flexibility: Panel Evidence Based on Survey Data"; a.g.e.; p.; 2- 4.

³⁹ Dean Baker vd.; "Labor Market Institutions and Unemployment: A Critical Assessment of the Cross Country Evidence"; CEPA Working Papers; WP (2002- 17); 2002; p.; 54.

⁴⁰ Giuseppe Bertola vd. ; "Employment Protection and Labour Market Adjustment in OECD Countries:Evolving Institutions and Variable Enforcement"; a.g.e.; p.; 5, 6.

maliyetlerinin özel sektör açısından piyasayı düzenleyen hükümlerden daha önemli olduğu yaklaşımı savunulmaktadır.⁴¹

Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, ücret esnekliği konusunda da farklı sonuçlara ulaşılmakta ve Solow'un yanı sıra Bean de Avrupa'daki işsizlik sorununun ücret katılığı ile ilişkili olduğu tezine karşı çıkmaktadır. Buna göre; Bean 1994 yılında yaptığı bir çalışmada, gelişmiş kapitalist ülkelerde ücret esnekliğinin farklı seviyelerde uygulandığı sonucuna ulaşmakta ancak, bunların hiçbirinin ücret katılığının en fazla Avrupa'da uygulandığı yönünde bir kanıt olamayacağını ortaya koymaktadır.⁴²

Emek piyasalarının esnekliği ve istihdam hacmi arasındaki ilişkide farklı sonuçlara ulaşılmakta ancak, esnekleşme arttığı ölçüde artan devir oranları konuya ilişkin en güçlü ampirik kanıtları ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, bazı iktisatçılar uzun süreli işsizliğin azaldığına işaret etmekte kimileri ise; işsizlikle birlikte istihdamda geçen sürenin de azalmakta olduğuna dikkat çekmektedir.

Nitekim, Kugler Kolombiya için yaptığı bir çalışmada; emek piyasası reformları doğrultusunda fesih maliyetlerinin büyük ölçüde azaldığı sonucuna ulaşmakta ve bunun yol açtığı en dolaysız etkinin ise artan devir oranları olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, aynı çalışmada reformlar dolayısıyla iş sözleşmelerinin 1 yıldan kısa süreli olma eğiliminin artmış olduğuna da vurgu yapılmaktadır.⁴³

Benzer sonuçlara Saavedro ve Torero da ulaşmakta ve Peru için yaptıkları çalışmada esnekliği öngören yapısal reformların ardından ortalama istihdam sürelerinin ciddi biçimde kısalmış olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁴

Öte yandan, ampirik literatür bölüşüm ilişkileri açısından da güçlü bulgular ortaya koymakta ve esnekleşme arttığı nispette ekonomik kriz sonrası gündeme gelen uyum sürecinin emek piyasaları üzerinden gerçekleştiği sonucuna yaygın olarak ulaşılmış bulunmaktadır.

Nitekim, Di Tella ve Mac Culloch kriz dönemlerinde emek piyasalarında gündeme gelen dalgalanmalar ile esneklik derecesi arasında kuvvetli bir pozitif korelasyon olduğu sonucuna ulaşmakta buna karşılık, kurumsal yapı katılığı

⁴¹ Ole Risager, Chang- Po Yang; "On The Effects Of Reducing The Government's Role In The Labor Market: A Stylized Model For Egypt With Some Numerical Policy Examples"; Institut for Nationalokonomi Working Papers; WP (3- 99); 1999; p.; 16, 17.

⁴² Charles Bean; "European Unemployment: A Survey"; Journal of Economic Literature; 32(June) ; 1994; p.; 585.

⁴³ Adriana D. Kugler; "The Effect of Job Security Regulations on Labor Market Flexibility: Evidence From The Colombian Labor Market Reform"; 2003; p.; 1, 8, 10.; (Çevrimiçi) <http://www.nber.org/books/law-employ/kugler9-3-03.pdf>; 27.02.2004.

⁴⁴ Jaime Saavedra, Maximo Torero; "Labor Market Reforms and Their Impact on Formal Labor Demand and Job Market Turnover: The Case of Peru"; a.g.e.; p.; 20.

nispette ise; ulusal ekonominin dış şoklara karşı daha az kırılğan bir yapıya kavuşacağını ortaya koymaktadır.⁴⁵

Benzer biçimde, Bentolila ve Saint Paul tarafından yapılan bir çalışma da; İspanya'da geçici iş sözleşmelerinin uygulanmaya başlamasıyla birlikte konjonktürel dalgalanmalara istihdam üzerinden uyarlanma düzeyinin yükseldiği sonucuna ulaşmaktadır.⁴⁶

SONUÇ

Günümüzde, esneklik tartışmaları ekonomilerin istihdam kapasitesi ekseninde yoğunlaşmakta ve liberal anlayış potansiyel istihdam hacminin genişletilmesi yolunda bunun bir önkoşul olduğu yaklaşımını ortaya koymaktadır. Buna göre; ekonomik etkinliğe piyasa güçleri serbest olduğu ölçüde ulaşılabilen belirlenmekte ve katı koruyucu önlemler doğrultusunda serbest piyasadan sapan uygulamaların başarılı olamayacağı ileri sürülmektedir.

Liberal esneklik anlayışı, potansiyel istihdam artışını işverenin katlanmakla yükümlü olduğu fesih maliyetlerinin azaltılması ile ilişkilendirmekte ve ihbar önellere, kıdem tazminatı ve iş güvencesine ilişkin bir dizi kısıtlayıcı hükmün bulunmadığı bir yapıda işverenin ilave istihdam yaratma eğiliminin artacağı yaklaşımını ileri sürmektedir. Bu çerçevede, iş güvencesi kavramı da yeniden tanımlanmakta ve yeni ekonominin gerekleri doğrultusunda bunun kısıtlayıcı mevzuat hükümleriyle sağlanamayacağı tezi savunulmaktadır.

Liberal yaklaşım, istihdam hacminin genişletilmesi yolunda ücret esnekliği mekanizmasının da çalıştırılması gerektiğine vurgu yapmakta ve "ücret açığı" tezinin işsizlik sorununu açıklayan en önemli argümanlardan biri olduğu görüşünü savunmaktadır.

Ancak, birçok Avrupa ülkesinde yaşanan deneyimler işsizlik sorununa liberal perspektiften üretilen çözümlerin isabetli olmadığını ortaya koymakta ve esneklik yaklaşımını kapsamında yaygınlaşan geçici nitelikteki iş sözleşmelerinin sosyal açıdan her zaman optimal olmaması yanında çoğu zaman ekonomik rasyonaliteden de yoksun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Nitekim, birçok ampirik bulgu da; istihdam performansının yalnızca kurumsal yapı ile ilişkilendirilemeyeceğini ortaya koymakta ve koruyucu sosyal politika önlemlerinin kurumsal yapının esneklik derecesi üzerinde mutlak surette olumsuz etki yaratmayacağı sonucuna da ulaşılmış bulunmaktadır. Öte yandan, esnekleşme arttığı ölçüde artan devir oranları konuya ilişkin en güçlü ampirik kanıtları ortaya koymakta dolayısıyla da, kurumsal yapının esneklik derecesinin

⁴⁵ Rafael Di Tella, Robert Mac Culloch; "The Consequences of Labor Market Flexibility: Panel Evidence Based on Survey Data"; a.g.e.; p.; 3, 24.

⁴⁶ Adriana D. Kugler; "The Effect of Job Security Regulations on Labor Market Flexibility: Evidence From The Colombian Labor Market Reform"; a.g.e.; p.; 5.

istihdam hacmi üzerinde yaratacağı net etkiye ilişkin kesin sonuçlara ulaşılammış bulunmaktadır.

Nihayet, özellikle 1980 sonrasındaki süreçte gerek ülkemizde gerekse Avrupa ekonomilerinde yaşanan deneyimler ücretlerin karlar lehine sürekli aşındırılmakta olduğunu ortaya koymakta ve böylece liberal anlayışın ortaya koyduğu “ücret açığı” tezi de geçerliliğini yitirmiş bulunmaktadır. Bu süreçte, reel ücret artışları ile emek verimliliği arasındaki bağın kopartılmış olması bölüşüm çelişkilerini derinleştirmekte ayrıca, yaygınlaşan esneklik uygulamaları; ekonomik kriz sonrasında gündeme gelen uyarlanmanın doğrudan emek cephesi üzerinden gerçekleşmesine olanak vermektedir.

Esneklik yaklaşımı az gelişmiş ülkeler açısından değerlendirildiğinde ise; doğrudan emek istismarına yol açan uygulamalara dönüşme eğilimi taşımakta ve bu ülkelerdeki yapısal koşullar bu konuda belirleyici olmaktadır.

KAYNAKLAR:

- Akkaya, Yüksel: “Türkiye’de 1980 Sonrası Emek- Sermaye Arasındaki Bölüşüm Mücadelesinde Grevlerin Yeri”; **Toplum ve Bilim Dergisi**; Sayı: 86; Birikim Yayınları; İstanbul; Güz 2000; s. 211- 240.
- Atkinson, Anthony B.: “The Changing Distribution of Income: Evidence and Explanations”; **German Economic Review**; 1(1); February 2000; pp. 3- 18.
- Baker, Dean, Andrew Glyn, David Howell, John Schmitt: “Labor Market Institutions and Unemployment: A Critical Assessment of the Cross Country Evidence”; CEPA Working Papers; WP (2002- 17); 2002
- Bean, Charles: “European Unemployment: A Survey”; **Journal of Economic Literature**; 32(June) ; 1994; pp. 573- 619.
- Bertola, Giuseppe, Tito Boeri, Sandrine Cazes : “Employment Protection and Labour Market Adjustment in OECD Countries:Evolving Institutions and Variable Enforcement”; **ILO Employment and Training Papers**; (48); 1999
- Blanpain, Roger: “21. Yüzyılın Çalışma Dünyasında İstihdam Edilebilirlik”; İş Yaratma ve İş Hukuku; der.; Marco Biagi; çev.; Zülfü Dicleli, Ahmet Kardam; MESS Yayın No: 405; İstanbul; 2003; s.; 21- 30.
- Chen, Yu- Fu, Dennis Snower, Gylfi Zoega: “Labour Market Institutions and Macroeconomic Shocks”; **Labour**; 17 (2); 2003; pp. 247- 270.
- Curry, James: “The Flexibility Fetish: A Review Essay On Flexible Specialisation”; **Capital & Class**; 50 (Summer); 1993; pp. 99- 126.
- De Bustillo Llorente, Rafael Munoz: “Spain and the Neo- liberal Paradigm”; CEPA Working Papers; WP (2002- 02); 2002
- Fitoussi, Jean- Paul: “The ECB’s Monetary Policy Strategy and Structural Reforms”; **European Parliament Committee for Economic and Monetary Affairs Briefing Papers**; BP (2); 2003
- Guell, Maia: “Fixed Term Contracts and Unemployment: An Efficiency Wage Analysis”; **Centre For Economic Performance Discussion Papers**; DP(0461); 2000
- Heckman, James J.: “Flexibility and Job Creation: Lessons for Germany”; **NBER Working Papers**; WP(9194); 2002
- Jackman, R., R. Layard, S. Nickell: “Combatting Unemployment: Is Flexibility Enough?”; **Centre For Economic Performance Discussion Papers**; DP (293); 1996
- Kisker, Klaus Peter: “Towards The 21 st Century: Unemployment And New Dimensions In Industrial Relations”; **Küreselleşme, Rekabet Gücü ve Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm**; Kamu- İş Eğitim Yayını; Ankara; 1998; pp. 17- 26.
- Kucera, David: “Unemployment and External and Internal Labor Market Flexibility: A Comparative View of Europe, Japon and The United States”; **CEPA Working Papers**; WP (11); 1998
- Kugler, Adriana D.: “The Effect of Job Security Regulations on Labor Market Flexibility: Evidence From The Colombian Labor Market Reform”; 2003; (Çevrimiçi) <http://www.nber.org/books/law-employ/kugler9-3-03.pdf>; 27.02.2004.
- Lipietz, Alain: “The post- Fordist World: Labor Relations, International Hierarchy and Global Ecology”; **Review of International Political Economy**; 4(1); Spring 1997; pp. 1- 41.

- Onaran, Özlem: “İstihdam Politikaları ve Türkiye Emek Piyasaları”; **İktisatın Dama Taşları III**; İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti; İstanbul; 2003; s.58- 83.
- Onaran, Özlem: “Türkiye’de İktisadi Tercihlerin Sermaye Birikim Rejimi Açısından Değerlendirilmesi: Yüksek Karlar Toplumsal Meşruluğunu Nereden Alır?”; **İktisat Dergisi**; Sayı: 418- 419; Ekim- Kasım 2001; s. 22- 30.
- Onaran, Özlem: “Türkiye’de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği”; **Toplum ve Bilim Dergisi**; Sayı: 86; Birikim Yayınları; İstanbul; Güz 2000; s. 194-210.
- Ongan, Nilgün: “Ekonomik Krizin Emek Piyasalarına Etkileri”; İstanbul; 2004; (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Plougmann, Peter, Per Kongshoj Madsen: “Flexibility, Employment Development and Active Labor Market Policy in Denmark and Sweden in the 199s”; CEPA Working Papers; WP (2002- 04); 2002
- Promberger, Markus, Thomas Rhein: “Avrupa İstihdam Stratejisinin Perspektifleri”; çev.; Alpay Hekimler; AB- Türkiye Endüstri İlişkileri; ed.; Alpay Hekimler; Beta Yayınları; İstanbul; 2004; s.; 81- 99.
- Risager, Ole, Chang- Po Yang: “On The Effects Of Reducing The Government’s Role In The Labor Market: A Stylized Model For Egypt With Some Numerical Policy Examples ”; **Institut for Nationalokonomi Working Papers**; WP (3- 99); 1999
- Saavedra, Jaime, Maximo Torero: “Labor Market Reforms and Their Impact on Formal Labor Demand and Job Market Turnover: The Case of Peru”; **Inter- American Development Bank Working Papers**; WP (R- 394); 2000
- Schettkat, Ronald: “Regulation in the Dutch and German Economies at the Root of Unemployment?”; CEPA Working Papers; WP (2002- 05); 2002
- Selamoğlu, Ahmet: “İstihdam Politikaları, Esneklik Arayışı ve Etkileri”; **Petrol- İş Yıllığı (2000- 2003)**; s. 163- 196.
- Solow, Rober M.: “What is Labour- Market Flexibility? What is it Good for?”; 1998; (Çevrimiçi) <http://www.britac.ac.uk/pubs/src/keynes97/text2.html>; 06.03.2004.
- Şenses, Fikret: “İşgücü Piyasalarında Esneklik Türkiye İçin Geçerli Bir Kavram Mıdır?”; **Petrol-İş Yıllığı (1995- 1996)**; s. 693- 705.
- Yeldan, Erinc; **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**; İletişim Yayınları; İstanbul; 2001